

HIZLANDIRILMIŞ AMORTİSMAN ve YATIRIM İNDİRİMİ (*)

Dr. Arif NEMLİ
İktisat Fakültesi

Konjonktürel temevvüçleri gidermek suretiyle tam istihdam seviyesini idame ettirmek ve az gelişmiş memleketlerde kalkınma hamlelerinin bir an önce başarıya ulaşmasını sağlamak gayesiyle hükümetler para politikası yanında malî politika vasıtalarına da başvurabilirler. İşte yazının mevzuunu teşkil eden hızlandırılmış amortisman ve yatırım indirimi bu tedbirler arasında zikredilebilir. Yatırım indirimi metodu hızlandırılmış amortisman nazarında daha kısa bir maziye sahiptir. Batı Dünyasında yatırım harcamalarının teşviki bakımından her iki usulden de istifade edilmekle beraber hangisinin daha müessir bir vasıta olduğu hususu münakaşalıdır.

Memleketimizde, V. U. K. bilanço esasına göre defter tutan işletmeleri, arzu ettikleri takdirde, aktif unsurlarını azalan bakiyeler üzerinden amorti etmek hususunda serbest bıraktığı gibi, 202 sayılı G. V. K. da muayyen sahalara yatırım yapan müteşebbislere vergiye tâbi gelirlerinden yatırım maliyetinin belli bir nispetini indirmek hakkını tanımıştır. Bununla beraber yatırım indiriminin memleketimizde toplam tasarrufu artırıp artırmıyacağı hususu halen münakaşa konusudur.

Bu yazıda önce, konuyla yakından ilgili olması bakımından vergilerin gelir ve beyan tesirleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra muhtelif hızlandırılmış amortisman metodlarının ve yatırım indiriminin yatırım harcamaları üzerindeki tesirleri mukayeseli bir şekilde ele alınacak ve incelenecektir.

(*) Bu yazının hazırlanmasında bilhassa (S. B. Chase, «Tax Credits For Investment Spending, National Tax Journal, March, 1962, s. 32-52) adlı makaleden faydalanılmıştır.

A) VERGİLERİN TESİRLERİ

Vergilerin tesirleri üzerinde dururken ilk defa Pigou tarafından ortaya atılan bir tasnifi göz önünde bulundurmakta fayda vardır: a) Vergilerin gelir veya satınalma gücü tesirleri, b) Vergilerin beyan tesirleri ¹.

a) *Gelir Tesirleri* :

Vergi hükmü şahıslardan ve gerçek kişilerden devlete satınalma gücü transferine yol açar. Fertler veya kurumlar vergiyi ödedikleri zaman istihlâk veya tasarruf kapasitelerinden kısıntı yapmak mecburiyetinde kalırlar. Bu durumun bir neticesi olarak muayyen mal ve hizmetler üzerinde kullanılabilecek satınalma gücü devlete intikal etmiş olur. İşte verginin gelir tesiriyle ifade edilmek istenen husus budur.

Vergi, ekonominin toplam istihlâk harcamaları üzerinde müessir olabileceği gibi toplam tasarruf hacmini azaltmak yönünde de tesir icra edebilir ve neticede millî gelir içersinde istihlâk - tasarruf nispetini değiştirir. Verginin büyük bir kısmının bilhassa yüksek gelir tabakalarında tasarruflardan karşılanması kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir temayül ise emre âmade gelirin istihlâke tahsis edilen nispetini yükseltir. Fazla olarak vergi yatırımların seviyesi üzerinde de müessir olur. Kısmen, yatırıma elverişli fonların, fertlerin ve kurumların ellerinden alınmış olması ve kısmen de umumî istihlâkin azalması yüzünden yatırımların kârlılık derecesinin düşmüş bulunması böyle bir neticenin ortaya çıkmasına sebebiyet verir.

Gelir vergisi satınalma gücünü fertlerden doğrudan doğruya ya ellerine geçmeden biraz önce (kaynakta tevkif usulü) veya ellerine geçtikten kısa bir zaman sonra alır. Kurumlar vergisi keza vergi mevzuu içersine giren işletmelerin gelirlerinden bir kısmını vasıtasız bir şekilde teklif eder. Eğer kurumlar ödedikleri vergiyi temettüleri azaltmak suretiyle karşılayabilirlerse nihaî netice gelir vergisindeki gibi olur. Eğer vergi işletmelerin gelişmeye tahsis etme-

1) Bu konuda bak. J. F. Due, Government Finance (Homewood, Illinois: Richard D. Irwin, 1959), s. 490 - 492. S. B. Chase, Tax Credits For Investment Spending (National Tax Journal, March, 1962), s. 32 - 33. R. Rolph, The Theory of Fiscal Economics (Berkeley and Los Angeles: California Press, 1954), s. 13 - 16. A. C. Pigou, A Study in Public Finance (London: Macmillan, 1952), s. 55 - 56.

yi tasarladıkları fonlardan ödeniyorsa bu takdirde tasarruf ve yatırımlarda bir azalma bahis konusudur. Diğer taraftan vergi fiyat kanalıyla müstehlike inikâs ettirilebiliyorsa bu defa nihaî netice istihlâk ve muamele vergilerindeki gibi olur. Bu sonuncu vergilerde, eğer şartlar müsaitse, müteşebbisin ödediği vergiyi fiyat mekanizması yardımıyla nihaî müstehlike inikâs ettirmesi imkân dahilindedir. Bunda muvaffak olunduğu takdirde vergi nihaî müstehlik satınalma gücünün devlete transfer edilmesi neticesini doğurur.

b) *Beyan Tesirleri :*

Vergi fert ve kurumların istihlâk ve yatırım harcamalarını azaltmak suretiyle muayyen bir satınalma gücünü devlete transfer etmekle kalmayıp aynı zamanda tercih ve davranışlar üzerinde müessir olarak beyan tesiri de ifa eder. Meselâ gelir vergisi işçinin çalışma hevesini kırabilir ve bunun bir neticesi olarak toplam iş gücü arzında bir daralma beklenebilir. Kurumlar vergisi keza yatırım müşevvikleri üzerinde müessir olabileceği gibi, işletmenin hukukî şeklinin veya malî bünyesinin değiştirilmesi neticesini de doğurabilir. İstihlâk ve muamele vergileri fertlerin istihlâk düzenlerini değiştirmelerine sebebiyet verebilir. Çünkü vergi muayyen mal ve hizmetleri diğerlerine nazaran daha pahalı bir duruma getirir.

Vergilerin tesirleri konusuna son vermeden önce bir hususa daha işaret etmeliyiz. Bazı vergilerin sadece beyan tesirleri, diğer bazılarının ise sadece gelir tesirleri göstermeleri mümkündür. Meselâ bir an için şeker istihsalı üzerine kilo başına bir milyon liralık bir vergi konduğunu tahayyül edelim. Bu durumda müteşebbisler istih-sallerini durdururlar ve vergi matrahı derhal daralarak sıfıra düşer. Böyle bir verginin gelir tesirinden bahsetmek mümkün değildir. Diğer taraftan, bugün artık yürürlükten kalkmış olan umumî bir baş vergisinin de beyan tesirinden söz açılmaz. Çünkü vergi mevzuu canlı bir varlıktır ve daralması, genişlemesi imkânsızdır. Bu istisnalar dışında vergiler umumiyetle hem beyan ve hem de gelir tesiri gösterirler.

B) VERGİ ve AMORTİSMAN İNDİRİMLERİ

Bu bahiste önce, adedî bir misal yardımıyla, verginin yatırımlar üzerindeki menfî tesirlerini ve hızlandırılmış amortisman metodlarının en ileri bir şekli olan âni amortisman metoduna başvu-

rarak bu tesirlerin nasıl giderilebileceğini göstermeye çalışacağız². Farzedilsin ki müteşebbis 400 TL. ya bir makine satın almayı düşünmektedir. Makine beş sene müddetle istihsal faaliyetinde kullanılacak ve bu devrenin sonunda iktisadî ömrünü tamamlayacaktır. Bahis konusu makine istihsalde kullanılmakla beş sene müddetle her yıl muntazaman 100 TL. lık bir gelir temin edecektir. Piyasa faiz haddi % 8 dir.

Şimdi müteşebbisin bu veriler muvacehesinde bahis konusu yatırımı yapıp yapmayacağını araştıralım. Rasyonel hareket eden bir müteşebbisin yatırım kararı vermeden önce göz önünde bulunduracağı husus şudur: Yatırımın istikbalde getireceği umulan net gelirin halihazır değeri onun maliyetini aşmakta mıdır veya hiç olmazsa onun maliyetine eşit midir? Misalimizde makinenin beş sene müddetle her yıl muntazaman 100 TL. lık bir net gelir getireceğini kabul ettik. Demek oluyor ki beşinci senenin sonunda makine iktisadî ömrünü tamamladığı zaman müteşebbisin elinde 500 TL. toplanmış olacaktır. Bahsi geçen 500 TL. nin halihazır değerini bulmak için onu % 8 faiz haddiyle iskonto etmek gerekir. Her yıl 100 TL. dan beşinci sene sonunda müteşebbisin eline geçen 500 TL. nin % 8 faiz haddi altında halihazır değeri 400 TL. dir. Makinenin maliyeti de esasen 400 TL. idi. Bahis konusu veriler muvacehesinde 400 TL. lık makine müteşebbisin marjinal yatırımını teşkil eder. Bu yatırımı yapıp yapmamak hususunda müteşebbis kayıtsız kalır. Çünkü istikbalde elde edeceği umulan net gelirin halihazır değeri ancak makinenin maliyetini karşılamaktadır.

Buraya kadar yapılan tahlilde verginin mevcudiyeti nazarı itibara alınmadı. Şimdi farzedilsin ki yatırım geliri üzerine % 50 nispetinde bir vergi kondu. Vergiye tâbi gelirin hesaplanmasında amortisman indirimlerinin de göz önünde bulundurulacağı muhakkaktır. Misalimizde makinenin maliyeti 400 TL. idi ve beş sene müddetle istihsalde kullanılıyordu. Düz amortisman metodu tatbik edildiği takdirde yıllık indirim nispeti % 20 olacaktır ($400/5 = 80$). Bu durumda birinci yıl vergiye tâbi gelir $100 - 80 = 20$ TL., vergi borcu ise $20 \times 0,50 = 10$ TL. dir.

2) Bu konuda teferruatlı bilgi için bak. E. C. Brown, Business Income Taxation and Investment Incentives; [R. A. Musgrave ve C. S. Shoup, Readings in the Economics of Taxation, George Allen - Unwin Ltd. London, 1959, s. 525 - 537].

Adı geçen makalenin tercümesi pek yakında İstanbul Üniversitesi Maliye Enstitüsü Yayınları arasında yer alacaktır.

% 50 nispetinde bir verginin teklifinden sonra müteşebbis her yıl 10 TL, dan beşinci sene sonunda 50 TL, elde edecektir. 50 TL, nin % 8 faiz haddi altında halihazır değeri 40 TL, dir. Müteşebbisin bahis konusu yatırımdan kazancı sadece bundan ibaret değildir. Devlet amortismanlar için bir indirim tanımakla müteşebbis muayyen nispette bir vergi borcundan muaf tutmaktadır. Misalimizde yıllık amortisman indiriminin 80 TL, olduğunu kabul etmiştik. Devlet her yıl vergiye tâbi gelirden 80 TL, nin indirilmesine cevaz vermekte müteşebbise $80 \times 0,50 = 40$ TL, lık bir vergi muafiyeti tanımaktadır. Her yıl 40 TL, dan beşinci sene sonunda elde edilecek 200 TL, nin % 8 faiz haddi altında halihazır değeri 160 TL, dir. Bu meblâğı yukarda bulduğumuz 40 TL, ya ilâve edersek 200 TL, lık bir net gelir halihazır kıymetini tesbit etmiş oluruz.

Diğer taraftan müteşebbis her yıl devlete 10 TL, lık bir vergi ödemektedir. Her yıl 10 TL, dan beş sene müddetle ödenecek vergi borcunun % 8 faiz haddi altında halihazır değeri 40 TL, dir. Bunun yanıbaşında devlet amortisman indirimleri yoluyla 400 TL, lık makine maliyetinin yarı bedelini (200 TL,) karşılamakta, diğer yarısını ise müteşebbis ödemektedir. Bu durumda müteşebbisin katlanmak mecburiyetinde kaldığı külfet «200 TL.» (makine maliyetinin yarısı) + 40 TL, (Vergi borcu halihazır değeri) olmak üzere 240 TL, dir. Net gelir halihazır değeri yukarda tesbit etmiş olduğumuz gibi sadece 200 TL, dir. Görülüyor ki % 50 nispetinde bir verginin teklifiyle birlikte müteşebbisin yapmayı tasarladığı yatırım artık kârlı olmaktan çıkar. Çünkü net gelir halihazır değeriyle maliyet arasında 40 TL, lık bir fark husule gelmiştir.

Aynı neticeye başka bir hesaplama şekliyle de varmak mümkündür. % 50 nispetinde bir verginin net gelir halihazır değerini 400 TL, dan 200 TL, ya indirdiğini düşünebiliriz. Devlet müteşebbise her yıl 80 TL, lık bir amortisman indirimi tanımakla $80 \times 0,50 = 40$ TL, lık bir vergi muafiyeti bahşeder. Müteşebbis beş sene devam etmek üzere her yıl bu muafiyetten istifade edecektir. Her yıl 40 TL, dan beşinci sene sonunda elde edilecek 200 TL, nin % 8 faiz haddi altında halihazır değeri 160 TL, dir. Bu meblâğı makine maliyetinden (400 TL,) indirdiğimiz zaman 240 TL, elde etmiş oluruz. Bu suretle net gelir halihazır değeriyle maliyet arasında vergi dolayısıyla husule gelen 40 TL, lık fark yine karşımıza çıkar³.

3) Şu şekil bir muhakeme tarzı da aynı neticeye varmamıza yardım edecektir. % 50 nispetinde bir gelir vergisi teklif edilince müteşebbis her yıl 10 TL, vergi ödiyecektir. Beşinci senenin sonunda onun ödediği vergi miktarı

Burada dikkati çeken husus % 50 nispetinde bir verginin teklifinden sonra ortaya çikan farkın hangi sebepten ileri geldiğidir. % 50 nispetinde bir vergi net gelir halihazır değerini 400 TL. dan 200 TL. ya düşürürken maliyeti — amortisman indirimleri sebebiyle — niye aynı nispette azaltamamaktadır? Bunun sebebini araştırırken düz amortisman metodunun bir zaafına işaret etmek gerekir. Bahis konusu metod tatbik edildiği takdirde müteşebbis yatırımın iktisadî ömrü boyunca her yıl vergiye tâbi gelirden muayyen nispette bir indirim yapabilmektedir. Misalimizde o, her yıl vergiye tâbi gelirden 80 TL. tenzil edebilmekte ve bu sayede — vergi nispeti % 50 olduğuna göre — 40 TL. lık bir vergi muafiyetine hak kazanmaktadır. Bu şekilde devam ettiği takdirde ise beşinci yılın sonunda makine maliyetinin yarısına eşit 200 TL. lık bir vergi muafiyeti elde etmiş olur. Beşinci sene sonunda müteşebbisin temin edeceği 200 TL. nin % 8 faiz haddi altında halihazır değeri sadece 160 TL. dir. Düz amortisman metodu makine maliyet bedelinin yarısını müteşebbise iade etmektedir. Fakat bunu hemen değil de kısım kısım yapar. Diğer bir deyişle, bahis konusu metod vergiye tâbi gelirden indirilmesi gereken maliyet bedelini yatırımın iktisadî ömrü boyunca seneler arasında eşit olarak dağıtır. İşte bu yüzdendir ki vergiye tâbi gelirden indirilen meblâğların halihazır değerini bulmak mecburiyeti ortaya çıkar.

Buraya kadar yaptığımız tahlillerde verginin yatırımlar üzerinde nasıl menfî bir tesir icra ettiğini göstermeye çalıştık. Şimdi, çeşitli amortisman metodlarının izahını ileriki sahifelere bırakarak, verginin yatırımlar üzerinde yaptığı menfî tesirleri gidermekte müessir bir vasıta olan âni amortisman metodunu ele alabiliriz. Yukarıda verdiğimiz misalde düz amortisman metodu yatırım maliyetini, vergi mülâhazasıyla, seneler arasında eşit olarak dağıtıyordu. Âni amortisman metodunda bu yol terkedilerek yatırım maliyetinin hemen ve bir defada vergiye tâbi gelirden tenzili cihetine gidilir. Bu takdirde müteşebbis amortisman indiriminden mütevellid 200 TL. lık vergi muafiyetinin tamamını beşinci sene sonunda değil ve fakat hemen elde ettiğinden halihazır değerin bulunması için iskonto ameliyesine başvurmaya lüzum kalmaz. Bunun neticesi olarak % 50 nispetinde bir verginin teklifiyle birlikte net gelir halihazır değeri

50 TL. ya baliğ olur. Faiz haddi % 8 ise 50 TL. nin hâlihazır değeri 40 TL. dir. Bu durumda vergiden sonra net gelir hâlihazır değeri 400 TL — 40 TL = 360 TL. ya düşer.

400 TL. dan 200 TL. ya düşerken yatırım maliyeti de 400 TL. dan 200 TL. ya indirilmiş olur. Diğer bir deyişle vergi hem net gelir halihazır değerini ve hem de yatırım maliyetini eşit ölçüde azaltır. Artık % 50 nispetindeki vergi yürürlükte kalsa bile âni amortisman metodunun tatbikine müsaade edilmekle yatırımlar üzerindeki menfi tesirler giderilmiş olur. Gerek net gelirden ve gerekse maliyette kaydedilen eşit ölçüde bir düşüş vergiden önce müteşebbis için kârlı olan bir yatırımın (marjinal yatırım) vergiden sonra da aynı özelliği taşımasına zemin hazırlar.

Burada dikkati çeken bir diğer husus şudur: Devlet müteşebbise yatırım maliyetinin tamamını bir defada vergiye tâbi gelirden indirmek müsaadesini vermekle ona faizsiz bir ikrazda bulunmaktadır. Vergi nispeti % 50 olunca 400 TL. lık bir yatırımın yarı maliyetini devlet hemen üzerine alır. Bu şartlar altında 400 TL. lık yatırım yapacak bir müteşebbisin sadece 200 TL. ya malik olması kâfidir. Devlet yatırım maliyetine % 50 nispetinde iştirak ederken buna karşılık net gelir üzerinden de % 50 nispetinde bir hisseye (vergi) hak kazanır. Hem net gelirden ve hem de yatırım maliyetinde % 50 nispetinde bir düşüş yatırımın vergi öncesi kârlılık derecesini vergiden sonra da devam ettirir⁴.

C) AMORTİSMAN USULLERİ

Buraya kadar yapılan tahlillerde amortisman indirimlerinin müteşebbisler için nasıl vergi tasarrufu sağladığı belirtilmeye çalışıldı. Bahis konusu indirimlerin hızlandırılmasıyla vergi tasarrufu halihazır değerinde bir yükselme kaydediliyor ve bu sayede verginin yatırımlar üzerinde icra ettiği menfi tesirler karşılanabiliyordu. Bu

4) Ele aldığımız misal yardımıyla, munzam amortisman adı verilen metodun verginin yatırımlar üzerindeki tesirlerini nasıl giderdiğini de gösterebiliriz. Bir an için müteşebbise makine maliyeti üzerinden % 50 nispetinde munzam amortisman ayırma hakkının verildiğini farzedelim. Bu takdirde her yıl vergiye tâbi gelirden indirilecek amortisman tutarı 80 TL. değil fakat 120 TL. olacaktır. Vergi nispeti % 50 olduğuna göre, düz amortisman metodunun tatbiki halinde, müteşebbis her yıl $120 \times 0,50 = 60$ TL. lık bir vergi muafiyeti elde eder. Her yıl 60 TL. dan beşinci sene sonunda temin olunacak 300 TL. nin % 8 faiz haddi altında halihazır değeri 237 TL. dir. Bu durumda vergi umulan net gelir halihazır değerini 400 TL. dan 200 TL. ya indirirken yatırım maliyetini de $400 \text{ TL.} - 237 \text{ TL.} = 163 \text{ TL.}$ ya düşürmüş olur Böylece % 50 nispetinde munzam bir amortisman % 50 nispetindeki verginin yatırım üzerindeki menfi tesirini giderdikten başka müspet yönde beyan tesiri de ifa eder.

konudaki izahları daha belirli bir hale getirmek ve muhtelif amortisman metodlarının yatırım teşviki bakımından arzettiği hususiyeti ifade etmek bakımından formüllerden de faydalanabiliriz.

Farzedilsin ki satın alınan muayyen bir makinenin bedeli (c) 66.200 TL. dir. Bu makine üç yıl istihsal faaliyetinde kullanılacak ve bütün masraflar (amortisman hariç) çıktıktan sonra her yıl şu gelirleri sağlayacaktır:

$$g_1 = 26.620 \text{ TL.}$$

$$g_2 = 26.620 \text{ TL.}$$

$$g_3 = 26.620 \text{ TL.}$$

Vergiden önce (I) no. lu formülde $r_a = .10$ konulduğu takdirde

$$c = \sum_{i=1}^n \frac{g_i}{(1 + r_a)^i} \quad (I)$$

$$66.200 \text{ TL} = \frac{26.620 \text{ TL}}{1 + r_a} + \frac{26.620 \text{ TL}}{(1 + r_a)^2} + \frac{26.620 \text{ TL}}{(1 + r_a)^3}$$

$$66.200 \text{ TL} = \frac{26.620 \text{ TL}}{1.10} + \frac{26.620 \text{ TL}}{1.21} + \frac{26.620 \text{ TL}}{1.331}$$

$$66.200 \text{ TL} = 24.200 \text{ TL} + 22.000 \text{ TL} + 20.000 \text{ TL}$$

olur ⁵.

Vergiyi müteakip net gelir nispeti (r_b) II no.lu formül yardımıyla hesaplanabilir:

$$c = \sum_{i=1}^n \frac{(1-t) g_i}{(1 + r_b)^i} + \sum_{i=1}^n \frac{t d_i}{(1 + r_b)^i} \quad (II)$$

5) Evvelce verdiğimiz adedi misalle burada ele aldığımız arasında rakamların değişik olmasından başka herhangi bir fark bahis konusu değildir. Burada yatırımın istikbalde getireceği geliri onun maliyetine eşit kılan .10 nispeti marjinal gelir nispetini temsil eder. Eğer piyasa faiz haddi % 10 ise müteşebbis marjinal yatırımı yapacak ve daha ileri gitmeyecektir.

Burada t vergi nispeti, d_i muayyen bir yılda vergiye tâbi gelirden indirilmesine müsaade edilen amortisman miktarıdır. II no.lu formülde eşitliğin sağında kalan değerler müteşebbisin vergi sonrası net gelir nispetini ifade eder. Amortisman indirimlerinin hesaplanmasında düz amortisman metodundan faydalanıldığı takdirde 1.ci yıl için vergi öncesi gelir $g_1 - d_1$ veya 26.620 TL. — 22.066^{1/3} TL. olacaktır. Eğer $t = .60$ ise devlet bu meblâğın % 60 ını alır. 22.066^{1/3} TL. (amortisman indirimi) vergiden muaftır. 1.ci sene için vergi sonrası gelir

$$\begin{aligned} (1 - t)(g_1 - d_1) + d_1 &= (1 - t)g_1 + td_1 \\ &= .4(26.620 \text{ TL}) + .6(22.066 \text{ 1/3 TL}) \\ &= 23.888 \text{ TL.} \quad \sim \quad \text{dir.} \end{aligned}$$

Bu sonuncu değeri yatırım maliyetine eşit kulan iskonto haddi (r_b) takriben .0407 dir.

$$66.200 \text{ TL} = \frac{23.888 \text{ TL.}}{1 + r_b} + \frac{23.888 \text{ TL.}}{(1 + r_b)^2} + \frac{23.888 \text{ TL.}}{(1 + r_b)^3}$$

Görülüyor ki düz amortisman metodu tatbik edildiği takdirde devlet vergiden önce müteşebbisin elde ettiği % 10 nispetindeki gelirin 6/10 undan biraz azını alır. Burada vergiden sonra net gelirin (.0407) vergi öncesi net gelirden (.10) tam vergi nisbeti (% 60) kadar fark göstermediğini tesbit etmiş oluyoruz. Düz amortisman metodu vergi sonrası net geliri vergi öncesi net gelirden efektif vergi nispeti kadar azaltamamaktadır⁶. Bu mahzuru giderebilmek için doğru amortisman metoduna baş vurmaya lüzum vardır.

a) Doğru (correct) Amortisman Metodu :

Doğru amortisman metodunun esası aşağıdaki hesaplamaların tetkikinden kolaylıkla anlaşılabilir:

6) Düz amortisman metodunun nasıl nötr bir hale getirileceği hususunda bak. R. A. Musgrave, The Theory of Public Finance (New York: McGraw-Hill, 1959), s. 338 - 343.

$$d_1 = \frac{26.620 \text{ TL.}}{1.10} - .10 \left(\frac{26.620 \text{ TL.}}{1.21} + \frac{26.620 \text{ TL.}}{1.331} \right)$$

$$= 20.000 \text{ TL.}$$

$$d_2 = \frac{26.620 \text{ TL.}}{1.10} - .10 \left(\frac{26.620 \text{ TL.}}{1.21} \right)$$

$$= 22.000 \text{ TL.}$$

$$d_3 = \frac{26.620 \text{ TL.}}{1.10}$$

$$= 24.200 \text{ TL.}$$

Amortisman indirimleri için bulunan bu değerler, formülde yerine konulduğu takdirde r_b için .04 veya $.4 \times r_a$ nispetini elde ederiz.

$$66.200 \text{ TL.} = \frac{.4(26.620 \text{ TL.}) + .6(20.000 \text{ TL.})}{1 + r_b}$$

$$+ \frac{.4(26.620 \text{ TL.}) + .6(22.000 \text{ TL.})}{(1 + r_b)^2}$$

$$+ \frac{.4(26.620 \text{ TL.}) + .6(24.200 \text{ TL.})}{(1 + r_b)^3}$$

Görülüyor ki doğru amortisman metodu yatırım gelirinin, tam olarak, tâyin edilen nispette (misalimizde % 60) vergilendirilmesini sağlamakta ve vergi sonrası net gelirin vergi öncesi net gelirden efektif vergi nispeti kadar fark arzetmesini mümkün kılmaktadır. Bahis konusu metod yatırımlar üzerinde vergi tesirlerinin tam olarak belirmesini temin ettiğinden nötr bir mahiyet taşır.

b) *Yılların Toplamı Amortisman Metodu (Sum of Years Digits)*

Hızlandırılmış amortisman metodlarından biri olan bu usulün esası aşağıdaki hesaplamaların tetkikinden kolayca anlaşılabilir.

$$d_1 = c \left(\frac{3}{3+2+1} \right) = \frac{c}{2}$$

$$d_2 = c \left(\frac{2}{3+2+1} \right) = \frac{c}{3}$$

$$d_3 = c \left(\frac{1}{3+2+1} \right) = \frac{c}{6}$$

Formülde amortisman indirimleri için bu değerleri koyduğumuz takdirde vergi sonrası gelir nispeti %4,5 a yükselir.

$$66.200 \text{ TL.} = \frac{.4(26.620 \text{ TL.}) + .6 \left(\frac{66.200 \text{ TL.}}{2} \right)}{1 + r_b}$$

$$+ \frac{.4(26.620 \text{ TL.}) + .6 \left(\frac{66.200 \text{ TL.}}{3} \right)}{(1 + r_b)^2}$$

$$+ \frac{.4(26.620 \text{ TL.}) + .6 \left(\frac{66.200 \text{ TL.}}{6} \right)}{(1 + r_b)^3}$$

Bu metod, düz amortisman metoduyle mukayese edildiği takdirde görüleceği üzere, toplam amortismanın 1/6 sını 3.cü seneden 1.ci seneye aktarılması neticesini verir.

Hızlandırılmış amortisman hakkındaki mütalâalara son verirken şu hususu belirtmeliyiz. Doğru amortisman metodu vergi sonrası geliri vergi öncesi gelirden efektif vergi nispeti kadar farketir ve verginin tesirlerini yatırımlara aynen aksettirmesi bakımından nötr bir mahiyet taşır. İşte bu noktadan hareketle yıllık indirim nispetlerini şü'atlandırdığımız takdirde (hızlandırılmış amortisman) vergi sonrası gelir vergi öncesi gelirden efektif vergi nispeti kadar değil fakat daha az inhiraf gösterir. İndirimleri yavaşlattığımız takdirde bunun tamamıyla aksi bir durumla karşılaşaca-

giz. Ani amortisman metodu ise vergi sonrası gelir nispetini vergi öncesi gelir nispetine eşit kılar⁷.

D) YATIRIM İNDİRİMİ

Hızlandırılmış amortisman metodları bir yandan yatırımlar için beyan tesiri ifa ederken, diğer yandan vergi varidatının geniş ölçüde azalmasına sebebiyet verebilmektedir⁸. Başka bir ifadeyle yatırım maliyetinin ya hemen veya birkaç yıl içerisinde vergiye tâbi gelirden tenzil yoluna gidilmiş olması devlet aleyhine geniş çapta gelir tesiri gösterir. Cary Brown bu mahzuru önlemek gayesiyle «bir dolarlık varidat kaybı başına yatırımlar üzerinde optimum beyan tesiri ifa eden» ve yatırım indirimi adıyla anılan bir metodun tatbikini tavsiye etmiştir⁹.

Bahis konusu metod, hızlandırılmış amortismanla bir arada ele alındığı ve yürütüldüğü takdirde, yatırımlar üzerindeki beyan tesirlerini daha da ziyadeleştirecek bir kuvvet kazanır. Diğer taraftan yatırım indiriminin tatbik sahası daraltılarak sadece net yatırımlara inhisar ettirilmekle ekonominin gelişme hızı arttırılabilecektir. Bu durumda yalnız birikmiş amortismanları üstünde yatırım yapan işletmeler ayrıca yatırım indiriminden faydalanacaklardır. Durgun ve geriliyen işletmeler ise sadece amortisman indirimlerinin sağladığı vergi avantajlarını elde edeceklerdir.

a) Yatırım İndiriminin Beyan Tesirleri :

Yatırım indiriminin beyan tesirlerini izah ederken önce gayri safi yatırımları ele alalım ve indirimden bunların da faydalandırılmasıyla ne gibi neticelerle karşılaşılacağını göstermeye çalışalım. Bütün yeni yatırımlara tatbik edilecek bir indirim — işletme eğer bu indirimi massedebilecek kadar bir vergi borcuna malikse — yatırımın iktisap değerini düşürmek yönünde tesir icra eder. Bu bakımdan yatırım indirimi ile sübvansiyon arasında bir benzerlik vardır. Şu şartla ki sübvansiyonlardan önceden kararlaştırılan bütün

7) Ani amortisman metodunun formüllerle izahı için bak. S. B. Chase, Tax Credits for Investment Spending, Op. Cit. s. 48 - 49.

8) E. C. Brown, The New Depreciation Policy Under the Income Tax: An Economic Analysis, (National Tax Journal, March, 1955), s. 88 - 91.

9) Ibid. s. 96.

işletmeler istifade edebildikleri halde yatırım indiriminin tatbik sahası sadece kâfi derecede vergi borcu taşıyan firmalara inhisar eder. Kâr temin etmiyen ve zararlı çalışan işletmeler bu metodun tatbikinden faydalanamamakla beraber, indirimler için ilerki veya geçmiş senelere doğru nakil imkânı tanındığı takdirde, onlara da böyle bir fırsat verilmiş olur.

Yatırım indiriminin beyan tesiri yapılan yeni yatırımların vergi sonrası net gelirinde husule gelen artışla ölçülür. Eğer indirim nispeti % 25 ise, diğer bir tâbirle yatırım maliyetinin % 25 i vergi borcundan tenzil ediliyorsa, bu takdirde bütün yeni yatırımların maliyeti % 25 nispetinde bir düşüş kaydeder. Bu durumun neticesi olarak yeni yatırımların vergi sonrası umulan gelirinde bir artış tesbit edilecektir. Fakat umulan gelir nispetindeki yükseliş uzun vâdeli yatırımlara nazaran kısa vâdeliler için daha fazla olacaktır. Böyle bir netice mürekkep faiz metodunun hususiyetinden ileri gelir. Uzun vâdeli gelirlerin halihazır değerini bulmakta tatbik edilecek iskonto haddi kısa vâdelilere nazaran daha yüksektir. İşte bu sebepten gayrı safî yatırıma tatbik edilecek bir yatırım indirimi müteşebbisleri kısa vâdeli yatırımlara sevkedebilir. Bu durumda kısa vâdeli yatırımların cezbedici bir karakter kazanması onların kısa fasıllarla paraya çevrilmelerinden ve dolayısıyla müteşebbislere ardarda indirimden faydalanma imkânını vermelerinden ileri gelir.

Yatırım indiriminin sadece net yatırıma tahsis edilmiş olması halinde devletin varidat kaybı önlendiği, ekonominin gelişme hızı teşvik edildiği gibi kısa vâdeli yatırımlar lehine olan avantajlı durum da ortadan kalkar. Net yatırım için tatbik edilen bir indirim yalnız gelişen firmaların vergi sonrası umulan gelir nispetini yükseltecek ve indirime mevzu teşkil eden yatırım miktarını azaltacaktır.

İndirim için net yatırım üzerinde durulmakla karşılaşılacak neticelerden biri de şudur: Net yatırım yapan bir müteşebbis bugünden bir indirim elde etmekle beraber, ileride yatırımın iktisadî ömrü sona erdiği zaman onun maliyetine eşit ölçüde birikmiş amortisman tutarıyla karşılaşacaktır. Birikmiş amortismanların üstündeki yatırımlar indirimden faydalandığına göre, sabit tesislere yapılan her bir ilâve — indirim nispetinin % 25 olması halinde — firma için ileride 25 TL. lık bir kayba sebebiyet verecektir. Çünkü bu durumda münzam bir yatırım ileride, maliyetine eşit bir meblâğın birikmiş amortismanlar hesabında yer alması neticesini doğuracak ve o kıymette bir yatırımın artık net olma vasfını ortadan kaldıracaktır.

Hal böyle olunca yatırım indiriminin kısa vâdeli yatırımlar lehine husule getirdiği söylenen avantajlı durumdan artık bahsedilemez. Adedi bir misal yardımıyla bu hususu daha açık bir şekilde ifade etmek mümkündür. Bir müteşebbisin 100 TL. lık net bir yatırım yaptığını farzedelim. Bu takdirde o 25 TL. lık bir indirim elde edecek ve yatırımın maliyeti 100 TL. dan 75 TL. ya düşmüş olacaktır. Doğru amortisman metodu bahis konusu yatırımın devamlı bir şekilde mevcudiyetini idame ettirir. Fakat amortisman indirimleri 75 TL. değil 100 TL. üzerinden hesaplanmak icabeder. Bu durumda müteşebbis indirimin tatbikiyle kendisine 75 TL. ya mal olan 100 TL. değerindeki bir kapitalden devamlı olarak gelir elde etmek imkânını bulacak ve vergi sonrası umulan gelir nispeti indirimden önceki seviyesinin $1/75 = 133 \frac{1}{3}$ üne yükselecektir¹⁰.

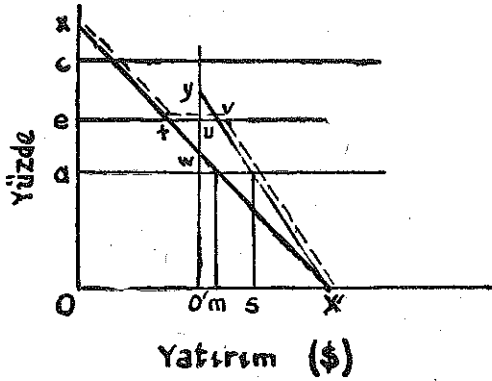
Hızlandırılmış amortismanın tatbiki halinde % 25 nispetindeki yatırım indirimi vergi sonrası umulan gelir nispetinde % $33 \frac{1}{3}$ ten daha az bir yükseliş temin eder. Âni amortismanla gidildiği takdirde ise yatırım indiriminin hiç bir tesiri bahis konusu olamaz. Çünkü yatırım maliyetinin tamamı bir defada vergiye tâbi gelirden indirilmekle birikmiş amortismanlara yeni ilâveler yapılmış olmaktadır. Bu durumda net yatırımdan bahsetmek mümkün değildir. Hızlandırılmış amortisman yatırım indiriminin beyan tesirlerinin işlemesine mâni olur. Bundan dolayı bu iki metod arasında tamamlayıcılık değil fakat birbirinin yerini tutma münasebeti olduğu söylenebilir.

İndirimin yatırım müşevvikleri üzerindeki tesiri yatırımın marjinal müessiriyetinde husule gelen değişiklikle ölçülür. Grafik I in tetkiki suretiyle bu değişikliği yakından takibetmek mümkündür.

xx' muayyen bir firmada indirimin tatbikinden evvel yatırımın marjinal müessiriyetini ifade eder. $00'$ birikmiş amortismanların tutarını gösterir. % 25 nispetinde tatbik edilen bir indirim, doğru amortisman metodu kullanıldığı takdirde, $00'$ üzerindeki yatırımın marjinal müessiriyetini % $33 \frac{1}{3}$ nispetinde yükseltir. Bu durumda firma birikmiş amortismanları üstünde yaptığı her bir yatırım için indirimden öncekine nazaran $3/4$ nispetinde bir para meblâğına ihtiyaç duyacaktır. $0'$ dışında yatırımın marjinal müessiriyeti $w x'$ den $y x'$ ne çıkar ve xx' şimdi $x w y x'$ ne çevrilir. $y x'$, yatay eksen de her noktada xx' nün % $33 \frac{1}{3}$ nispetinde üstünde kalır.

10) Nasıl ki, 100 TL. lık bir tahvil % 10 nispetinde bir gelir temin ediyorsa fiyatının 75 TL. ya düşmesi halinde onun temin ettiği hakiki faiz geliri % 13,3 e çıkar.

Eğer faiz haddi 0 a seviyesinde ise firma yatırımını 0 m den 0 s ye yükseltir. Çünkü ancak bu noktada yatırımın marjinal müesiriyeti piyasa faiz haddine eşittir. Eğer faiz haddi 0 c seviyesinde ise firma yatırım hacminde bir değişiklik yapmaz. Çünkü yatırım indirimi 0' dışında umulan geliri yatırım harcamalarını teşvik ede-

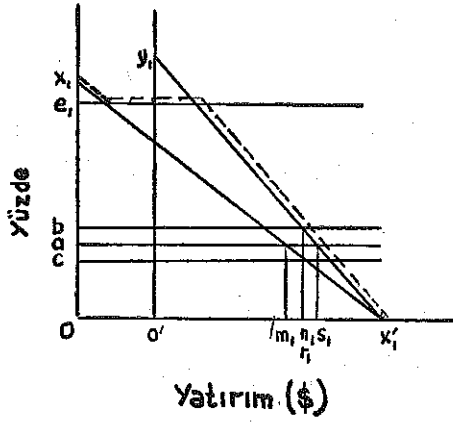

Şek. I

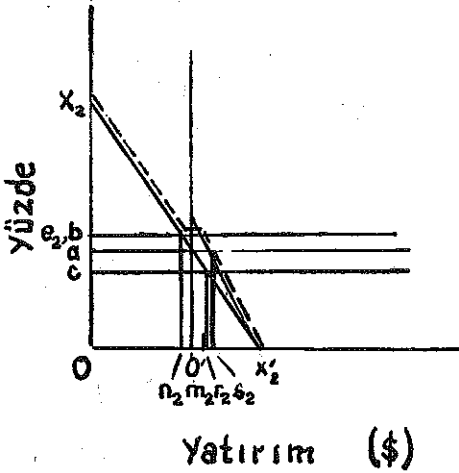
cek ölçüde arttırmaz. Faiz haddi 0 c den aşağıya doğru düştükçe öyle bir noktaya gelinir ki firma xw den yx' ne geçmeyi kârlı bulur. 0 e faiz haddinin böyle bir nokta olduğunu farzederek bu takdirde yatırım harcamaları sedüli indirim sayesinde xx' den $xtvx'$ ne döner¹¹.

11) Firmanın xx' den $xtvx'$ ne geçeceği nokta hakkında fazla bilgi için bak. S. B. Chase, Op. Cit. s. 39 (Dip notu).

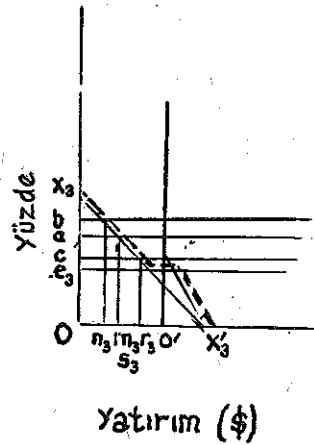
Firma : 1

Firma : 2

Firma : 3

Bu yeni eğri indirimden sonra muhtelif faiz hadlerinde kârlı bir şekilde yapılan yatırım harcamalarını gösterir. Yatırım indiriminin beyan tesiri piyasa faiz haddinin 0 e nin altında veya üstünde olusuna bağlıdır. Bu münasebet firmadan firmaya değişir.

Grafik II yatırım indiriminin üç ayrı firma üzerinde icra ettiği farklı tesirleri göstermektedir. İndirimin tatbikinden evvel 0 a faiz haddinde her biri 0 m kadar bir yatırım yapar. Bu durumda birinci firma birikmiş amortismanları üstünde bir yatırım yaptığı için ($0 m_1 > 0 0'$) gelişen bir firmadır. İkinci firma durgunluk safhasındadır ($0 m_2 = 0 0'$). Üçüncü firma ise gerilemektedir ($0 m_3 < 0 0'$). % 25 nispetinde bir yatırım indirimine müsaade edildikten sonra her bir firmanın yatırım harcamaları sedüli $x x'$ den x ve x' nü birleştiren noktali hattâ bir kayma yapar. Şimdi 0 a faiz haddinde birinci firma yatırımlarını $0 s_1$ e kadar arttıracaktır. $m_1 s_1$ uyarılmış yatırımı temsil eder. İkinci firma da, evvelce olduğuna nazaran, daha fazla yatırım yapacak ve durgunluk halinden çıkacaktır ($0 s_2 > 0 0'$). Üçüncü firma yatırım seviyesini değiştirmeyecektir. Çünkü 0 a faiz haddi $0 e_3$ ün üstünde kalmaktadır.

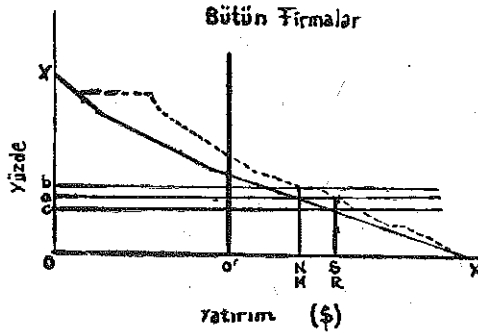
Bir an için bu üç firmanın ekonominin bütününi temsil ettiğini farzederek vergi öncesi ve sonrası yatırım harcamaları sedül-lerini birbirine katmak suretiyle yatırım indiriminin global tesirlerini ölçmek imkân dahiline girer. Grafik III te $x x'$ eğrisi indirimden önceki, noktali eğri ise indirimden sonraki toplam yatırım harcamalarını ifade eder. 0 a faiz haddinde % 25 nispetinde bir yatırım indirimi toplam yatırımı 0 m den $0 s$ ye yükseltir. Burada $m s$ toplam uyarılmış yatırımları temsil eder (grafik II de $m_1 s_1 + m_2 s_2$). İndirimin sadece net yatırımlara tatbik edilmiş olması bazı firmalar (misalimizde üçüncü firma) için beyan tesiri ifa etmiyecektir. Bu yüzden, gerileyen firmalar belli faiz hadleri altında yatırım harcamalarını değiştirmek yönünde hareket göstermezler.

b) Yatırım İndiriminin Gelir Tesirleri :

Net yatırım için tanınan vergi indirimi bir taraftan devlet varidatını azaltırken, diğer taraftan birikmiş amortismanları üstünde yatırım yapan firmaların, vergi sonrası kârlılık derecelerini yükseltmek suretiyle, malî durumlarını kuvvetlendirir. Net gelir nispetindeki bir artış işletmenin gelişmesi için gerekli yatırımlara, hisse senetlerine tahsis edilebildiği gibi, hissedarlara dağıtılabılır veya

para halinde elde tutulabilir. Artan gelirin hissedarlara dağıtılan kısmı yine onlar tarafından ya istihlâke yöneltilir veya iddihar edilir. Bu gelir kısmının direkt olarak yatırıma gitmesi veya hisse senetleri için artan talep şeklinde ortaya çıkması da mümkündür.

Yatırım indirimi gelir tesirinin hususî harcamaları arttıracığına muhakkak nazariyle bakılabilmekle beraber, bunun ne miktarına balığ olacağı, istihlâkle yatırım arasında nasıl bölüneceği kesin bir şekilde önceden söylenemez. Vergi tasarrufunun önemli bir kısmının yatırımlara yöneleceğini kabul etmek makul bir düşünce tarzı olur. Maamafih istihlâk harcamalarında da bir artış beklenebilir.

Şek. III

Sermaye piyasasında tam rekabet şartlarının hüküm sürdüğü faraziyesi kabul edildiği takdirde, indirimin firma yatırım harcamaları üzerinde ne yönde tesir icra edeceğini tâyin eden âmil faiz haddi olacaktır. Global olarak ele alınırsa denilebilir ki yatırım indiriminin gelir tesiri muayyen firmalar için yatırılabilir fonlar miktarını arttırmak suretiyle faiz haddini düşürmek yönünde tesir icra ederken, beyan tesiri diğer bazı firmaların belli bir faiz haddinde fonlar talebini yükseltecektir. Bu iki zıt kuvvetin faiz haddinde ne yönde bir değişiklik yapacağı hususu ise onların tazyik derecesine bağlıdır.

Bütün firmaları temsil eden grafik III te yatırım indiriminin gelir tesirinin yatırılabilir fonlar arzını N s miktarında arttırdığını farzedelim. Bu durumda faiz haddinde bir değişme bahis konusu

olmayacaktır. Firma 1 ve 2 yatırımlarını arttıracaklar, buna karşılık firma 3 ün yatırım seviyesinde herhangi bir değişiklik görülmiyecektir. Eğer gelir tesiri fonlar arzına N_s den daha büyük bir ilâvede bulunursa her üç firma da daha fazla yatırım yapmak cihetine giderler. Diğer taraftan yatırılabilir fonlar arzındaki artış N_s den az ise faiz haddi yükselecektir

Daha düşük bir faiz haddinde yatırılabilir fonlar arzında herhangi bir artış beklenemeyeceğinden nispetin 0_b ye çıkması muhtemeldir. Bu faiz haddinde toplam yatırım seviyesi bir değişiklik göstermiyecek, fakat birinci firma yatırımlarını 0_{m_1} den 0_{n_1} e yükseltirken, ikinci ve üçüncü firma yatırımlarını 0_{m_2} den 0_{n_2} ye, 0_{m_3} den 0_{n_3} e düşüreceklerdir. Fakat böyle bir durum istisnaîdir. Çünkü bu takdirde yatırım indirimi neticesinde elde edilen vergi tasarrufunun hiçbir şekilde reel varlıklar veya hisse senetlerinin finansmanında kullanılmadığı faraziyesine dayanılmış olur. Diğer bir deyişle yatırım indiriminin husule getirdiği gelir artışının tamamen istihlâk harcamalarına ve iddihara yöneltildiğini kabul etmek gerekir. Hattâ bu durumda bile faiz haddinin yükselmekte olması fertleri likid halde elde tuttıkları parayı hisse senetleriyle değiştirmeye teşvik edecek ve dolayısıyla yatırılabilir fonlar arzında bir artış beklenecektir. Diğer taraftan indirimin yeni yatırımların gelir nispetini yükseltmiş olması mevcut yatırımların kıymetini azaltmak yönünde müessir olur ve neticede servet değerlerinin azaldığını gören fertler daha az istihlâk etmeye ve daha fazla tasarrufta bulunmaya teşvik edilirler.

Yukardaki tahlil ancak bütün firmaların öz sermaye rantabilitesini azamî haddine çıkarabilmek için piyasadan eşit şartlar altında ödünç fon temin edebilmeleri halinde doğrudur. Halbuki birçok firmalar yatırımların finansmanı için dahilî fonlara dayanmak mecburiyetindedirler. Dahilî sermaye marjinal gelir nispetinin piyasa faiz haddi üstünde olması da onları bu yola sevkeder. Hattâ bazı firmaların böyle bir mukayeseye bile lüzum görmeden temettü tevziinden arda kalan fonları yatırıma yöneltmeleri de mümkündür.

Bu şartlar altında firmaların yatırım indirimine karşı gösterecekleri reaksiyonu gelir tesiri tâyin eder. Burada ekstrem bir şekil olarak indirimden mütevellid vergi tasarrufunun tamamen dahilî yatırımlara ayrılabilceği de düşünülebilir. Meselâ yatırımlarını dahilî fonlardan finanse eden bir firma evvelce 1.000.000 TL. lık net bir yatırım yapıyor idiyse, % 25 nispetinde bir indirimin tatbikinden sonra bu uğurdaki harcamalarını $1.333.333 \frac{1}{3}$ TL. ya yükseltecektir.

Net yatırım yapan firmaların genç ve büyüyen firmalar olduğu hatırdâ tutulduğu takdirde bunların indirimden mütevellid vergi tasarruflarının devam edebileceği düşünülebilir. Gelir tesiri kârla çalışan ve dolayısıyla indirimi massedebileceğ kadar vergi borcuna mâlik gelişme halindeki firmaların fon ihtiyaçlarını karşılamayı garanti altına alabilir. Halbuki geriliyen veya büyüme safhasında olmakla beraber vergi borcu taşımayan firmaların elinde böyle bir imkân mevcut değildir.

c) *Yatırım İndirimi ve Ucuz Para Siyaseti :*

Konjonktürün alçalma safhasında yatırım indirimi ucuz para siyasetine nazaran daha müessir bir vasıta olarak karşımıza çıkar. Fakat toplam talebin çok kuvvetli olduğu bir devrede yatırım indiriminin mevcudiyeti faiz haddinin yükseltilmesini gerekli kılar.

Farzedilsin ki para otoritesi yatırım indiriminin beyan tesirlerini faiz haddini yükseltmek suretiyle gidermeyi kararlaştırdı. Bu takdirde, grafik III te görüleceği üzere, toplam yatırım harcamalarının sabit kalabilmesi için faiz haddinin (faiz haddi ile istihlâk arasındaki münasebetleri burada nazarı itibara almıyoruz) O_a dan O_b ye yükseltilmesi gerekecektir. O_b faiz haddinde her bir firma O_n miktarında yatırım yapacağından (grafik II) toplam yatırım seviyesi düşer. Fakat faiz haddindeki yükselme ve yatırım indirimi müştereken yatırımların firmalar arası dağılımını değiştirmek yönünde müessir olur. İkinci ve üçüncü firma yatırımlarını m_2, n_2, m_3, n_3 kadar kısmak mecburiyetinde kaldıkları halde, birinci firma yatırımını m_1, n_1 ölçüsünde arttırır.

Görülüyor ki yatırım indirimi para siyaseti ile bir arada ele alındığı ve tatbik edildiği takdirde toplam yatırımın OM seviyesinde tutulabilmesi ancak gelişen firmaların, durgun ve geriliyen firmalar aleyhine olarak, daha fazla teşvik edilmesiyle mümkün olur. Eğer toplam talebin yükselmesine mâni olunmak isteniyorsa yatırım harcamalarının teşviki için yatırım indirimi metoduna ancak istihlâkin kısılması bahasına baş vurulabilecektir. Aksi takdirde sür'atle gelişen firmalar lehine bir ayırım yapılmış olur. İstihlâk harcamaları servetin artan bir fonksiyonu olduğundan, faiz haddinin yükseltilmesiyle yatırım indirimi metodu hisse senetleri kıymetlerinin düşmesine ve dolayısıyla istihlâkin azalmasına sebebiyet verebilecektir. Fakat yatırım indiriminin temettülde husule getireceği artışın istihlâk harcamalarını teşvik edeceği de unutulmamalıdır. Buna

rağmen istihlâk mallarına karşı talep hakikaten düşmüş bulunuyorsa yatırım harcamalarında muayyen bir artışa müsaade edilebilir. Bu durumda faiz haddi, yatırımları azalan istihlâk ölçüsünde arttıracak bir seviyeye (0 b nin altında) yükselmek zorundadır. Geriliyen firmalar faiz haddindeki bu cüz'i artıştan da zarar göreceklendir.

Bu mülâhazalar, faiz haddinde yapılacak değişikliklerin yatırım indiriminin alternatifi olarak yalnız başına tam istihdam seviyesini temin edeceği bütün hal ve şartlar altında ileri sürülebilir. Şimdi farzedilsin ki hükûmetin takibettiği maliye politikasının gayesi yatırımları 0 M seviyesinden 0 R seviyesine yükseltmektir (grafik III). Bir an için yatırım indiriminin mevcut olmadığını kabul edersek faiz haddinin 0 a dan 0 c ye düşürülmesiyle bu mümkün olur. Bu takdirde her üç firma yatırımlarını 0 m den 0 r ye yükselteceklerdir (grafik II). Aynı gayenin tahakkuku için faiz haddine dokunmayıp yatırım indirimi metoduna baş vurulabilir. Bu takdirde birinci ve ikinci firma yatırımlarını 0 m den 0 s ye yükseltecek, üçüncü firmanın yatırımlarında ise hiçbir değişiklik olmayacaktır.

Görülüyor ki yatırım indirimi alternatifi seçilmekle birinci ve ikinci firmaların yatırımları (istihlâk üzerindeki tesirleri bir tarafa bırakacak olursak) üçüncünün aleyhine olarak teşvik edilmektedir. Bunun neticesi olarak, meselâ, kârla çalışmayan demiryolu şirketleri yatırım indiriminden istifade edemedikleri gibi, ihtiyaç duydukları fonlar için de yüksek faiz haddi ile karşılaşacaklar, diğer taraftan gelişmekte olan ve otobüs ve kamyon işleten kumpanyaların kârlılık dereceleri yükseltilmiş olacaktır. Yine bunun gibi dev teşebbüslerin yatırımları fazlasıyla teşvik edildiği için yeni kurulan ve henüz kâfî derecede kâr temin etmediğinden yatırım indiriminden faydalanamayan elektronik firmalar yüksek faiz haddi ödemek mecburiyetinde kalırlar. Bu yoldan kaynakların dağılımına tesir edilmiş olması vergi öncesi marjinal gelir nispetini bütün yatırım sahalarında birbirine eşit olmaktan alakoyar. Bu netice âdil olmadığı gibi ekonomik refahın gayelerine de aykırıdır.

E) N E T İ C E

Yukardaki sahifelerde hızlandırılmış amortisman ve yatırım indirimi metodlarını esasları ve işleyiş tarzları itibariyle teferruatlı bir şekilde incelemiş bulunuyoruz. Bahis konusu iki metodun ikame

yatırımlara değil de sadece net yatırımlara tatbik edilmiş olması devletin uğradığı varidat kaybı başına azamî beyan tesiri ifa etmek bakımından gereklidir. Fakat bu durumda bahis konusu iki metod arasında, evvelce de işaret edildiği gibi, birbirini tamamlama değil, biri diğerinin yerini tutma münasebeti ortaya çıkar.

Hal böyle olunca, büyük varidat kayıplarına sebebiyet vermiyeceği düşüncesiyle hızlandırılmış amortisman daha müessir bir vasıta olarak bakılabilir. Amortisman bir maliyet unsurudur. Bugün olmasa dahi yarın vergiye tâbi gelirden indirilebilecektir. Bu yüzden sabit tesisler maliyetinin ya hemen veya büyük bir kısmı itibarıyla ilk yıllarda vergiye tâbi gelirden indirilmesinin devlet için bir varidat kaybı neticesini doğurmadan yatırımlar üzerinde beyan tesiri ifa edeceği düşünülebilir. Muayyen bir yıl vergi varidatında kaydedilen büyük bir azalma diğer senelerde telâfi edilecektir¹².

Durgun bir ekonomi için belki bu görüş tarzı doğru olabilir. Fakat gelişen bir ekonomide her yıl kapital stokuna yeni ilâveler yapıldığından devletin hızlandırılmış amortisman sebebiyle kaybettiği meblâğları kolay kolay telâfi etmesi düşünülemez¹³. Yatırım indirimi varidat kaybı başına azamî itici kuvveti temin ettiği içindir ki hızlandırılmış amortismanın alternatifi olarak öne sürülmüştür.

Diğer taraftan yatırım indiriminin tesirleri faiz haddindeki değişikliklerle giderilmeye çalışıldığı veya ekonomiyi tam istihdam seviyesine götürmek için ucuz para siyaseti yerine yatırım indirimi metoduna başvurulduğu takdirde hakkaniyet ve refah ekonomisi prensipleriyle bağdaşamıyacak bazı neticeler ortaya çıkmaktadır. Büyüyen firmaların, durgun ve geriliyen firmalar aleyhine olarak, daha fazla teşvik görmesi bunlar arasındadır.

Bu durumda yatırım indiriminin yerini tutacak, onun fonksiyonunu ifa edecek başka metodlar tavsiye edilmektedir. Meselâ faiz haddinin düşürülmesi veya faiz haddinde yapılacak değişiklikle beraber şahsî gelirlerin ağır bir şekilde vergilendirilmesi (muhtemelen harcama vergisi ile) veyahut da kurumlar vergisi nispetlerinin azaltılması gibi. Fakat eğer ekonomiyi tam istihdam seviyesine çıkartmak için toplam talebin yükseltilmesinde faiz haddini düşürmek mahzurlu görülüyorsa (meselâ tediye bilânçosu sebebiyle) bu takdirde yatırım indirimi metodundan faydalanmak gerekecektir. Ba-

12) Bu konuda bak. E. Gordon Keith, Repercussions of the Tax System on Business; [«Fiscal Policies and the American Economy» Ed. Kenyon E. Poole, Prentice - Hall, New York 1953] içinde s. 353 - 54.

13) Ibid., s. 353 - 54.

his konusu metod istihlâkten ziyade yatırımları teşvik ettiği için amortismanların hızlandırılması ve kurumlar vergisi nispetlerinin azaltılması gibi tedbirlere nazaran daha müessir neticelerin alınmasını sağlayacaktır.

Kâr marjlarının yatırım kararlarında ehemmiyetli bir rol oynamadığı bir devrede ucuz para siyasetinin yerini tesirli bir kontrol vasıtası olarak yatırım indirimi metodu alabilir. Fakat bu takdirde de yatırım indiriminin sadece gelir tesirleri işliyecektir. Sübvansiyon verilmesi, kurumlar vergisi nispetlerinin düşürülmesi gibi diğer malî tedbirler de aynı gayeye hizmet edebileceği gibi kârlılık durumları, gelişme hızları farklı firmalar arasında da üstelik bir ayırım yapmaz.

Son olarak şu hususu da ilâve etmeliyiz. Gerek hızlandırılmış amortisman ve gerekse yatırım indiriminin tam istihdam halinde olan bir ekonomide beyan tesiri ifa edebilmeleri için istihlâk harcamalarının kısılmasına zaruret vardır. Gelir tesiri devletten müteşebbislere transfer edilen fonların miktarıyla sınırlandırılmıştır. Yatırım indirimi nispetinde verilen bir sübvansiyon da aynı fonksiyonu ifa edebilir. Beyan tesiri, marjinal gelir nispetinin müteşebbisler için cezbedici bir karakter kazanması ve dolayısıyla istihsal kaynaklarının indirimin tatbik edildiği yatırım sahasına yöneltmesiyle kendisini belli eder. Bu durum ise ancak müstehliklerin, servet değerlerinin düşmesi, zaman tercihi gibi faktörler sebebiyle, istihlâk kapasitelerini daraltmalarıyla gerçekleşebilir.